NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI ILMIY AXBOROTNOMASI, [2026-8]
ISSN:2181-1458
ISSN:2181-0427

13.00.00-PEDAGOGIKA
journal.namdu.uz
PEDAGOGICAL

BO‘ LAJAK TARJIMONLARNING KASBIY-YO‘ NALTIRILGAN MULOQOT KOMPETENSIYASINI TESOL METODIKASI ASOSIDA RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK MEXANIZMLARI

Azimova Sitora Orif qizi
Sirdaryo viloyati, Sirdaryo tumani 6-umumta’lim maktabi ingliz tili fani o‘ qituvchisi, Sirdaryo, O‘ zbekiston
ORCID: 0009-0004-9000-9056
E-mail: ibrohimovas69@gmail.com
UO‘ K: 378.147:81’25

Annotatsiya: *Maqolada bo‘ lajak tarjimonlarning kasbiy-yo‘ naltirilgan muloqot kompetensiyasini TESOL metodikasi asosida rivojlantirishning pedagogik mexanizmlari kompetensiyaviy yondashuv va ijtimoiy konstruktivizm nazariyasi doirasida tadqiq etiladi. Tadqiqot materialini tarjimon kompetensiyasining xalqaro modellari (PACTE, EMT), TESOL metodikasining nazariy manbalari hamda tarjimonlik yo‘ nalishi o‘ quv-normativ hujjatlari tashkil etdi. Nazariy tahlil, tizimli yondashuv, qiyosiy tahlil va modellashtirish metodlari asosida kasbiy-yo‘ naltirilgan muloqot kompetensiyasining oltita tarkibiy komponenti — lingvistik-diskursiv, madaniyatlararo, kasbiy-terminologik, interaktiv-mediativ, strategik-refleksiv va deontologik-etik komponentlar — ajratildi. TESOL metodikasining tarjimon tayyorlashga tatbiq etilishi mumkin bo‘ lgan yettita tamoyili aniqlanib, ular asosida oltita pedagogik mexanizm asoslandi: kommunikativ vaziyatni modellashtirish, topshiriq asosidagi ta’lim, skaffolding va mustaqillikni bosqichma-bosqich oshirish, hamkorlikdagi loyiha ishi, konstruktiv qayta aloqa va xato tahlili hamda refleksiv amaliyot. Mexanizm va komponent o‘ rtasidagi muvofiqlik matritsasi, to‘ rt bosqichli model hamda kompetensiya rivojlanishining uch darajali baholash shkalasi taklif etildi.*

Kalit so‘ zlar: *kasbiy-yo‘ naltirilgan muloqot kompetensiyasi, tarjimon tayyorlash, TESOL metodikasi, kommunikativ yondashuv, topshiriq asosidagi ta’lim, skaffolding, refleksiv amaliyot, madaniyatlararo muloqot, mediatsiya, deontologiya, pedagogik mexanizm.*

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ МЕХАНИЗМЫ РАЗВИТИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНО ОРИЕНТИРОВАННОЙ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ БУДУЩИХ ПЕРЕВОДЧИКОВ НА ОСНОВЕ МЕТОДИКИ TESOL

Аннотация: *В статье в рамках компетентностного подхода и теории социального конструктивизма исследуются педагогические механизмы развития профессионально ориентированной коммуникативной компетенции будущих переводчиков на основе методики TESOL. Материалом исследования послужили международные модели переводческой компетенции (PACTE, EMT), теоретические источники методики TESOL, а также учебно-нормативные документы переводческого направления. На основе теоретического анализа, системного подхода, сравнительного анализа и моделирования выделены шесть структурных компонентов профессионально ориентированной коммуникативной компетенции — лингвистико-дискурсивный, межкультурный, профессионально-терминологический, интерактивно-медиативный, стратегическо-рефлексивный и деонтологическо-этический. Определены семь принципов методики TESOL, применимых к подготовке переводчиков, и на их основе обоснованы шесть педагогических механизмов: моделирование коммуникативной ситуации, обучение на основе заданий, скаффолдинг и поэтапное повышение самостоятельности, совместная проектная работа, конструктивная обратная связь и анализ ошибок, а также рефлексивная практика. Предложены матрица соответствия «механизм — компонент», четырёхэтапная модель и трёхуровневая шкала оценивания.*

Ключевые слова: *профессионально ориентированная коммуникативная компетенция, подготовка переводчиков, методика TESOL, коммуникативный подход, обучение на основе заданий, скаффолдинг, рефлексивная практика, межкультурная коммуникация, медиация, деонтология, педагогический механизм.*

PEDAGOGICAL MECHANISMS FOR DEVELOPING THE PROFESSIONALLY ORIENTED COMMUNICATIVE COMPETENCE OF FUTURE TRANSLATORS THROUGH TESOL METHODOLOGY

Abstract: *The article examines, within the competence approach and social constructivist theory, the pedagogical mechanisms for developing the professionally oriented communicative competence of future translators through TESOL methodology. The research*

material comprises international models of translator competence (PACTE, EMT), the theoretical sources of TESOL methodology, and the curricular and normative documents of translation programmes. Theoretical analysis, a systemic approach, comparative analysis and modelling made it possible to distinguish six structural components of professionally oriented communicative competence: linguistic-discursive, intercultural, professional-terminological, interactive-mediative, strategic-reflective and deontological-ethical. Seven principles of TESOL methodology applicable to translator training are identified, and on their basis six pedagogical mechanisms are substantiated: modelling communicative situations, task-based learning, scaffolding with the gradual transfer of autonomy, collaborative project work, constructive feedback and error analysis, and reflective practice. A mechanism-to-component correspondence matrix, a four-stage model and a three-level assessment scale are proposed.

Keywords: *professionally oriented communicative competence, translator training, TESOL methodology, communicative approach, task-based learning, scaffolding, reflective practice, intercultural communication, mediation, deontology, pedagogical mechanism.*

1. KIRISH

Xalqaro hamkorlikning kengayishi, chet el investitsiyalarining o‘ sishi va axborot almashinuvi hajmining ortishi tarjimonlik kasbiga bo‘ lgan talabni ham, unga qo‘ yiladigan mezonlarni ham o‘ zgartirdi. Bugungi tarjimon faqat matnni bir tildan boshqasiga o‘ girishi emas, balki turli madaniy va kasbiy muhitga mansub tomonlar o‘ rtasidagi muloqotni ta’minlovchi vositachi — mediator sifatida faoliyat yuritishi lozim. Bu esa uning tayyorgarligida til bilimidan tashqari muloqot ko‘ nikmalari ham hal qiluvchi ahamiyat kasb etishini anglatadi.

Ayni paytda tarjimonlik yo‘ nalishida ta’lim amaliyoti an’anaviy ravishda yozma matn ustida ishlashga yo‘ naltirilgan. Talaba lingvistik jihatdan puxta tayyorgarlikka ega bo‘ lsa-da, real kasbiy vaziyatda — muzokara jarayonida, ish uchrashuvida yoki jonli tadbirda — muloqotni boshqarish, noaniqlikni bartaraf etish va tomonlar o‘ rtasidagi madaniy tafovutni yumshatishda qiynaladi. Boshqacha aytganda, til kompetensiyasi bilan kasbiy-yo‘ naltirilgan muloqot kompetensiyasi o‘ rtasida uzilish yuzaga keladi.

Ushbu uzilishni bartaraf etishning istiqbolli yo‘ llaridan biri — TESOL (Teaching English to Speakers of Other Languages) metodikasining pedagogik arsenalidan foydalanishdir. TESOL doirasida o‘ nlab yillar davomida kommunikativ ko‘ nikmalarni shakllantirishning samarali mexanizmlari — kommunikativ vaziyatni modellashtirish, topshiriq asosidagi ta’lim, skaffolding, hamkorlikdagi ish va refleksiv amaliyot — ishlab chiqilgan va sinovdan o‘ tkazilgan. Ushbu mexanizmlar til o‘ rgatish uchun yaratilgan bo‘ lsa-da, ularning didaktik mohiyati tarjimon tayyorlash vazifalariga ham javob beradi.

Mavzuning dolzarbligi ikki jihat bilan izohlanadi. Birinchidan, tarjimon kompetensiyasining mavjud xalqaro modellarida (PACTE, EMT) og‘ zaki kasbiy muloqot komponenti mustaqil element sifatida yetarlicha ajratilmagan — u ko‘ proq xizmat ko‘ rsatish yoki shaxslararo kompetensiya doirasida qayd etiladi. Ikkinchidan, TESOL metodikasi til o‘ rganuvchi uchun ishlab chiqilgan bo‘ lib, uni bo‘ lajak tarjimon tayyorlashga moslashtirishning pedagogik mexanizmlari maxsus tadqiq etilmagan.

Tadqiqotning maqsadi — bo‘ lajak tarjimonlarning kasbiy-yo‘ naltirilgan muloqot kompetensiyasi tarkibini aniqlash, TESOL metodikasining tarjimon tayyorlashga tatbiq etilishi mumkin bo‘ lgan tamoyillarini ajratish hamda shu asosda pedagogik mexanizmlar tizimini asoslashdan iborat.

Tadqiqotning obyekti — bo‘ lajak tarjimonlarni kasbiy tayyorlash jarayoni; predmeti esa TESOL metodikasi asosida ularning kasbiy-yo‘ naltirilgan muloqot kompetensiyasini rivojlantirishning pedagogik mexanizmlaridir.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi shundan iboratki, unda kasbiy-yo‘ naltirilgan muloqot kompetensiyasining olti komponentli tuzilishi tarjimonlik faoliyati materiali asosida asoslanadi, TESOL tamoyillari bilan tarjimon kompetensiyasi modellari qiyosiy tahlil qilinadi, oltita pedagogik mexanizm ajratiladi hamda “mexanizm — komponent” muvofiqlik matritsasi tuziladi.

Maqola quyidagicha tuzilgan: ikkinchi bo‘ limda mavzuga oid nazariy adabiyot tahlil qilinadi va tadqiqot bo‘ shlig‘ i aniqlanadi; uchinchi bo‘ limda material va metodlar tavsiflanadi; to‘ rtinchi bo‘ limda natijalar jadvallarda umumlashtirilib izohlanadi; beshinchi bo‘ limda xulosa va amaliy tavsiyalar beriladi.

2. MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Kommunikativ kompetensiya tushunchasi D. Hymes tomonidan kiritilib, M. Canale va M. Swain modelida to‘ rt komponentga — grammatik, sotsiolingvistik, diskursiv va strategik kompetensiyaga — ajratilgan. L. Bachman ushbu modelni takomillashtirib, til qobiliyatining tashkiliy va pragmatik qatlamlarini farqlaydi. Yevropa Kengashining “Chet tillar bo‘ yicha umumevropa kompetensiyalari” hujjatining 2020-yilgi to‘ ldirilgan nashri esa mediatsiya (vositachilik) kompetensiyasini mustaqil kategoriya sifatida ajratadi — bu qoida tarjimon tayyorlash uchun bevosita ahamiyatga ega.

Tarjimon kompetensiyasining tuzilishi bo‘ yicha ikki nufuzli model mavjud. Barselona PACTE tadqiqot guruhi tarjima kompetensiyasini bilingval, ekstralingvistik, tarjima bo‘ yicha bilim, instrumental va strategik

subkompetensiyalarga hamda psixofiziologik komponentlarga ajratadi; bunda strategik subkompetensiya markaziy o‘ rin tutadi. Yevropa Ittifoqining EMT (European Master’s in Translation) kompetensiya ramkasi til va madaniyat, tarjima, texnologiya, shaxsiy va shaxslararo hamda xizmat ko‘ rsatish sohalarini ajratadi. Har ikki modelda og‘ zaki kasbiy muloqot alohida komponent sifatida emas, boshqa sohalar ichida tarqoq holda qayd etilgan.

Tarjimon tayyorlash didaktikasida ijtimoiy konstruktivistik yondashuv D. Kiraly tomonidan asoslangan: muallif tarjimonlik ko‘ nikmasi auditoriyada emas, real yoki realga yaqin loyiha ustidagi hamkorlikda shakllanishini ta’kidlaydi va o‘ qituvchining vazifasini bilim uzatuvchidan jarayonni qo‘ llab-quvvatlovchiga o‘ zgartiradi. Bu qoida L. S. Vigotskiyning yaqin rivojlanish zonasi nazariyasiga hamda J. Bruner ilgari surgan skaffolding g‘ oyasiga tayanadi.

TESOL metodikasining nazariy asoslari kommunikativ yondashuv doirasida ishlab chiqilgan. J. C. Richards va T. S. Rodgers kommunikativ metodikaning tamoyillarini tizimlashtirgan; R. Ellis va J. Willis topshiriq asosidagi ta’lim (Task-Based Language Teaching) modelini asoslagan; D. Nunan o‘ quvchi markazli o‘ quv dasturini loyihalash tamoyillarini ta’riflagan. Refleksiv amaliyot konsepsiyasi D. Schön ishlarida yoritilgan bo‘ lib, kasbiy ta’limning barcha sohalarida keng qo‘ llaniladi. Madaniyatlararo kompetensiya masalalari esa M. Byram modelida umumlashtirilgan.

Mavjud adabiyot tahlili ikki muhim bo‘ shliqni ko‘ rsatadi. Birinchidan, tarjimon kompetensiyasi modellari matn bilan ishlashga yo‘ naltirilgan bo‘ lib, ularda jonli kasbiy muloqotni boshqarish ko‘ nikmasi mustaqil o‘ lchov birligi sifatida ajratilmagan. Ikkinchidan, TESOL metodikasi vositalari til o‘ rganuvchi uchun ishlab chiqilgan bo‘ lib, ularni tarjimon tayyorlash vazifalariga moslashtirishning shart-sharoitlari va chegaralari aniqlanmagan: tarjimon uchun til maqsad emas, kasbiy faoliyat quroli hisoblanadi va bu didaktik yechimlarni ham o‘ zgartiradi. Ushbu maqola aynan shu bo‘ shliqni to‘ ldirishga qaratilgan.

3. TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot nazariy-metodik xarakterga ega bo‘ lib, sifatiy dizayn asosida amalga oshirildi. Ishning asosiy natijasi empirik o‘ lchov emas, balki nazariy jihatdan asoslangan mexanizmlar tizimi va uni amaliyotga tatbiq etish modeli hisoblanadi.

Tadqiqot materialini uch guruh manba tashkil etdi: (a) tarjimon kompetensiyasining xalqaro modellari va ramkalari (PACTE, EMT) hamda CEFR ning mediatsiya bo‘ yicha deskriptorlari; (b) TESOL metodikasi va kommunikativ yondashuv bo‘ yicha nazariy adabiyot; (v) tarjimonlik yo‘ nalishi bo‘ yicha oliy ta’limning o‘ quv rejalari, fan dasturlari va malaka talablari.

Tadqiqotda quyidagi metodlardan foydalanildi: nazariy tahlil va sintez — kompetensiya tuzilishini aniqlash uchun; qiyosiy tahlil — TESOL tamoyillari bilan tarjimon kompetensiyasi modellarini chog‘ ishtirish uchun; tizimli yondashuv — mexanizmlar o‘ rtasidagi bog‘ liqlikni ochib berish uchun; modellashtirish — bosqichli modelni loyihalash uchun; ekspert baholash — taklif etilgan mexanizmlarning ichki izchilligini tekshirish uchun.

Pedagogik mexanizm deganda muayyan kompetensiya komponentining shakllanishini ta’minlovchi, maqsad, faoliyat mazmuni, tashkiliy shakl va qayta aloqadan iborat yaxlit didaktik birlik tushuniladi. Mexanizmni ajratishda uch mezon qo‘ llanildi: uning muayyan komponent bilan bevosita bog‘ liqligi; amaliyotda takrorlanadigan tashkiliy shaklga ega bo‘ lishi; hamda natijasining kuzatilishi va baholanishi mumkinligi.

Tadqiqotning cheklovlari. Birinchidan, ish nazariy xarakterga ega bo‘ lib, taklif etilgan mexanizmlar tizimi tajriba-sinov yo‘ li bilan tekshirilmagan — bu keyingi bosqich vazifasi hisoblanadi. Ikkinchidan, tahlil, asosan, og‘ zaki kasbiy muloqotga qaratilgan; yozma tarjima kompetensiyasi alohida tadqiqot predmeti sanaladi. Uchinchidan, sinxron tarjima kabi ixtisoslashgan yo‘ nalishlarning o‘ ziga xos talablari batafsil ko‘ rib chiqilmagan.

4. NATIJALAR VA TAHLIL

4.1. Kasbiy-yo‘ naltirilgan muloqot kompetensiyasining tarkibi

Kasbiy-yo‘ naltirilgan muloqot kompetensiyasi deganda tarjimonning turli til va madaniyatga mansub tomonlar o‘ rtasidagi muloqotni kasbiy me’yorlar doirasida samarali ta’minlash qobiliyati tushuniladi. Tahlil natijasida uning oltita tarkibiy komponenti ajratildi (1-jadval).

1-jadval. Kasbiy-yo‘ naltirilgan muloqot kompetensiyasining komponentlari

Komponent	Mazmuni	Tarjimonlik faoliyatidagi namoyon bo‘ lishi
Lingvistik-diskursiv	ikki tilda janr va uslubga mos matn hosil qilish	rasmiy uchrashuv nutqini tegishli registrda yetkazish; bayonot va savol-javob strukturasini saqlash
Madaniyatlararo	madaniy farqlarni anglash va ularni muloqotda hisobga olish	murojaat shakllari, muomala masofasi, rad javobini yumshatish usullaridagi tafovutlarni yumshatish

Komponent	Mazmuni	Tarjimonlik faoliyatidagi namoyon bo‘ lishi
Kasbiy-terminologik	soha atamalari va predmetli bilimga ega bo‘ lish	huquqiy, tibbiy, texnik yoki iqtisodiy sohaga oid atamani kontekstga mos tanlash
Interaktiv-mediativ	muloqot jarayonini boshqarish va tomonlar o‘ rtasida vositachilik qilish	navbatni tartibga solish, tushunmovchilikni aniqlashtirish, ma’lumotni qisqartirmasdan soddalashtirish
Strategik-refleksiv	kommunikativ uzilishni bartaraf etish va o‘ z faoliyatini tahlil qilish	noma’lum atamani izohlab berish, parafraz qilish, aniqlashtiruvchi savol berish, topshiriqdan keyin xatolarni tahlil qilish
Deontologik-etik	kasbiy odob me’yorlariga rioya qilish	betaraflikni saqlash, maxfiylikni ta’minlash, o‘ z fikrini qo‘ shmaslik, kompetensiya chegarasini tan olish

Ajratilgan komponentlar orasida interaktiv-mediativ va deontologik-etik komponentlar alohida ahamiyatga ega, chunki aynan ular tarjimonni til biluvchi shaxsdan kasbiy vositachiga ajratib turadi. Shu bilan birga, an’anaviy ta’lim amaliyotida bu ikki komponent eng kam metodik qo‘ llab-quvvatlanadi: ular yozma topshiriq orqali shakllanmaydi va faqat jonli, ko‘ p tomonlama muloqot vaziyatida rivojlanadi.

4.2. TESOL metodikasining tarjimon tayyorlashga tatbiq etiladigan tamoyillari

TESOL metodikasi tamoyillarining tarjimon tayyorlashga tatbiq etilishi to‘ g‘ ridan-to‘ g‘ ri ko‘ chirish emas, balki maqsadga muvofiq moslashtirish yo‘ li bilan amalga oshiriladi. Asosiy farq shundaki, til o‘ rganuvchi uchun til — o‘ zlashtirish obyekti, tarjimon uchun esa kasbiy faoliyat quroli (2-jadval).

2-jadval. TESOL tamoyillari va ularning tarjimon tayyorlashdagi moslashtirilishi

TESOL tamoyili	Til o‘ qitishdagi mazmuni	Tarjimon tayyorlashdagi moslashtirilishi
Kommunikativ yo‘ naltirilganlik	shaklga emas, ma’noni yetkazishga urg‘ u berish	baholash mezoni — grammatik xatoning yo‘ qligi emas, muloqot maqsadining amalga oshishi
Autentiklik	real hayotdan olingan material va vaziyatlar bilan ishlash	haqiqiy muzokara, brifing va ish uchrashuvi yozuvlari asosida topshiriq tuzish
O‘ quvchi markazlilik	o‘ quvchi ehtiyoji va darajasidan kelib chiqish	talabaning ixtisoslashuv sohasi (huquq, tibbiyot, texnika) bo‘ yicha individual traektoriya
Topshiriq asosidagi ta’lim	til aniq natijali vazifani bajarish jarayonida o‘ zlashtiriladi	topshiriq natijasi — bajarilgan tarjima xizmati (muzokara, brifing, ekskursiya)
Interaktivlik va hamkorlik	juftlik va guruhda ishlash orqali muloqot amaliyoti	ko‘ p rolli vaziyat: buyurtmachi — tarjimon — xorijiy hamkor ishtirokidagi simulyatsiya
Skaffolding	qo‘ llab-quvvatlashni bosqichma-bosqich kamaytirish	tayyorlangan lug‘ atdan tayyorgarliksiz jonli tarjimaga o‘ tish ketma-ketligi
Formativ baholash va qayta aloqa	jarayon davomida konstruktiv qayta aloqa berish	video yozuv asosida tahlil, o‘ zaro (peer) baholash, xato turlarini tasniflash

4.3. Pedagogik mexanizmlar tizimi

Yuqoridagi tamoyillar asosida oltita pedagogik mexanizm ajratildi. Har bir mexanizm maqsad, tashkiliy shakl va kutilayotgan natijaning yaxlit birligi sifatida tavsiflanadi (3-jadval).

3-jadval. Kasbiy-yo‘ naltirilgan muloqot kompetensiyasini rivojlantirishning pedagogik mexanizmlari

Mexanizm	Mohiyati	Amalga oshirish shakli	Kutilayotgan natija
1. Kommunikativ vaziyatni modellashtirish	real kasbiy vaziyatni auditoriyada qayta yaratish	rolli o‘ yin, ish uchrashuvi va muzokara simulyatsiyasi, matbuot anjumani modeli	yangi vaziyatda yo‘ qolib qolmaslik, muloqotni boshqara olish
2. Topshiriq asosidagi ta’lim	aniq natijaga yo‘ naltirilgan vazifalar zanjiri	tayyorgarlik – bajarish – tahlil sxemasi bo‘ yicha topshiriqlar tizimi	bilimning amaliy ko‘ nikmaga aylanishi
3. Skaffolding va mustaqillikni bosqichma-bosqich oshirish	qo‘ llab-quvvatlashni asta-sekin kamaytirish	tayyor glossariy →qisman tayyorgarlik → tayyorgarliksiz tarjima ketma-ketligi	kasbiy mustaqillik va o‘ ziga ishonchning shakllanishi
4. Hamkorlikdagi loyiha ishi	jamoada real yoki realga yaqin buyurtma ustida ishlash	guruh loyihasi: terminologik baza tuzish, tadbirni tarjima bilan ta’minlash	jamoada ishlash va kasbiy muloqot ko‘ nikmasi
5. Konstruktiv qayta aloqa va xato tahlili	xatoni jazolash emas, uning sababini aniqlash	video yozuv tahlili, xato turlarini tasniflash, o‘ zaro baholash	xatoni takrorlamaslik, o‘ z-o‘ zini nazorat qilish
6. Refleksiv amaliyot	o‘ z faoliyatini tizimli tahlil qilish	kasbiy kundalik, portfolio, topshiriqdan keyingi o‘ z-o‘ zini baholash anketasi	kasbiy o‘ sish traektoriyasini mustaqil belgilash

4.4. Mexanizm va komponent muvofiqligi

Mexanizmlar tizimining amaliy qiymati ular kompetensiya komponentlari bilan bog‘ langandagina namoyon bo‘ ladi. Quyidagi matritsa har bir mexanizmning qaysi komponentni rivojlantirishga xizmat qilishini ko‘ rsatadi (4-jadval).

4-jadval. “Pedagogik mexanizm — kompetensiya komponenti” muvofiqlik matritsasi

Komponent	1-mex.	2-mex.	3-mex.	4-mex.	5-mex.	6-mex.
Lingvistik-diskursiv	+	++	++	+	++	+
Madaniyatlararo	++	+	+	++	+	+
Kasbiy-terminologik	+	++	++	++	+	
Interaktiv-mediativ	++	++	+	++	+	+
Strategik-refleksiv	++	+	++	+	++	++
Deontologik-etik	++		+	++	+	++

Izoh: “++” — mexanizm ushbu komponentni rivojlantirishda yetakchi vazifani bajaradi; “+” — yordamchi vazifani bajaradi; “–” — bevosita ta’sir ko‘ rsatmaydi.

Matritsa tahlili uchta muhim kuzatuvni beradi. Birinchidan, birinchi mexanizm — kommunikativ vaziyatni modellashtirish — eng keng qamrovga ega bo‘ lib, olti komponentdan to‘ rttasi uchun yetakchi hisoblanadi; bu uning

tizimdagi markaziy o‘ rnini tasdiqlaydi. Ikkinchidan, deontologik-etik komponent faqat modellashtirish, hamkorlik va refleksiya orqali shakllanadi: kasbiy odob me’yorini ma’ruza shaklida bayon qilish mumkin, ammo uni faqat tanlov qilish zarurati tug‘ ilgan vaziyatda o‘ zlashtirish mumkin. Uchinchidan, refleksiv amaliyot terminologik komponentga bevosita ta’sir ko‘ rsatmaydi, ammo strategik komponentning asosiy quvvat manbai hisoblanadi.

4.5. Mexanizmlarni joriy etishning bosqichli modeli

Mexanizmlar bir vaqtda emas, ketma-ketlikda joriy etilishi lozim. Modelning to‘ rt bosqichi talabaning mustaqillik darajasi ortib borishiga muvofiq loyihalangan (5-jadval).

5-jadval. Pedagogik mexanizmlarni joriy etishning bosqichlari

Bosqich	Maqsad	Yetakchi mexanizmlar	Talaba mustaqilligi darajasi
I. Yo‘ naltiruvchi-diagnostik	boshlang‘ ich darajani aniqlash, kasbiy vaziyat tasavvurini shakllantirish	1-, 5-mexanizmlar	namuna kuzatiladi va tahlil qilinadi
II. Nazorat ostidagi mashq	nutqiy va terminologik bazani mustahkamlash	2-, 3-mexanizmlar	tayyorgarlik va qo‘ llab-quvvatlash bilan ishlaydi
III. Loyihaviy-amaliy	realga yaqin sharoitda kasbiy vazifani bajarish	1-, 4-mexanizmlar	jamoada mustaqil ishlaydi
IV. Refleksiv-baholovchi	natijani tahlil qilish va kasbiy o‘ sishni rejalashtirish	5-, 6-mexanizmlar	o‘ z faoliyatini mustaqil baholaydi

Modelning asosiy tamoyili — bosqichlarni almashtirib bo‘ lmasligi. Amaliyotda tez-tez uchraydigan xato shundaki, talaba terminologik va nutqiy bazasi shakllanmasdan turib jonli tarjima topshirig‘ iga jalb etiladi; natijada u muvaffaqiyatsizlikni ko‘ nikma yetishmasligi emas, shaxsiy qobiliyatsizlik deb qabul qiladi va kasbiy o‘ ziga ishonchi pasayadi. Aksincha, faqat ikkinchi bosqich bilan cheklanish talabani auditoriya sharoitidan tashqarida ishlay olmaydigan mutaxassisga aylantiradi.

4.6. Kompetensiya rivojlanishining darajalari

Kasbiy-yo‘ naltirilgan muloqot kompetensiyasining rivojlanish darajasini baholash uchun uch pog‘ onali shkala taklif etiladi (6-jadval). Shkala mezoni sifatida talabaning kutilmagan kommunikativ vaziyatda mustaqil qaror qabul qila olish darajasi olindi.

6-jadval. Kasbiy-yo‘ naltirilgan muloqot kompetensiyasining darajalari

Daraja	Muloqotni boshqarish	Strategik xatti-harakat	Kasbiy pozitsiya
Reproduktiv (past)	tayyorlangan vaziyatda ishlaydi, kutilmagan burilishda to‘ xtaladi	noma’lum atamada muloqotni uzadi yoki so‘ zma-so‘ z o‘ giradi	o‘ z fikrini qo‘ shib yuboradi, betaraflikni saqlay olmaydi
Adaptiv (o‘ rta)	vaziyat o‘ zgarganda sur’at va registrni moslashtiradi	parafraz va aniqlashtiruvchi savoldan foydalanadi	kasbiy me’yorlarni biladi, ammo murakkab holatda ikkilanadi
Ijodiy-innovatsion (yuqori)	muloqotni oldindan rejalashtiradi va faol boshqaradi	strategiyani vaziyatga qarab tanlaydi va uni asoslay oladi	betaraflik, maxfiylik va kompetensiya chegarasini izchil saqlaydi

4.7. Natijalarning muhokamasi

Taklif etilgan mexanizmlar tizimi bir necha nazariy qoidaga tayanadi. Birinchidan, u D. Kiraly asoslagan ijtimoiy konstruktivistik yondashuvni operatsional shaklga keltiradi: uchinchi bosqichdagi hamkorlikdagi loyiha ishi aynan “real

buyurtma ustida birgalikda ishlash” tamoyilining amaliy ifodasidir. Ikkinchidan, uchinchi mexanizm — skaffolding va mustaqillikni bosqichma-bosqich oshirish — L. S. Vigotskiyning yaqin rivojlanish zonasi nazariyasiga bevosita mos keladi.

Ayni paytda TESOL metodikasini tarjimon tayyorlashga tatbiq etishning chegaralarini ham qayd etish lozim. Til o‘ qitishda xato o‘ zlashtirish jarayonining tabiiy bosqichi sifatida qaraladi va ko‘ pincha atayin tuzatilmay qoldiriladi; tarjimonlik faoliyatida esa xato bevosita kommunikativ yoki huquqiy oqibatga olib kelishi mumkin. Shu bois beshinchi mexanizm — qayta aloqa va xato tahlili — tarjimon tayyorlashda TESOL amaliyotidagidan ko‘ ra qat’iyroq va tizimliroq qo‘ llanilishi kerak. Xuddi shunday, TESOLda ravonlik aniqlikdan ustun qo‘ yilishi mumkin, tarjimonlikda esa bu ikki mezon teng ahamiyatga ega.

Tadqiqotning yana bir muhim natijasi deontologik-etik komponentga oid kuzatuvdir. Kasbiy odob me’yorlari an’anaviy ravishda alohida nazariy kurs doirasida bayon qilinadi, ammo matritsa tahlili ko‘ rsatadiki, ular faqat tanlov zarurati tug‘ iladigan vaziyatda — masalan, tomonlardan biri tarjimondan o‘ z fikrini bildirishni yoki ma’lumotni yumshatishni so‘ raganda — real o‘ zlashtiriladi. Shu bois etik dilemma vaziyatlarini simulyatsiya topshiriqlariga ataylab kiritish maqsadga muvofiqdir.

Natijalarning amaliy ahamiyati ikki yo‘ nalishda namoyon bo‘ ladi. Kasbiy tayyorgarlik dasturlarini loyihalash uchun ular mexanizm tanlashning aniq mezonini beradi: har bir mexanizm muayyan komponent va bosqichga biriktiriladi. Baholash amaliyoti uchun esa uch darajali shkala talabaning kasbiy o‘ sishini kuzatib borish imkonini beradi.

5. XULOSA

O‘ tkazilgan nazariy tadqiqot quyidagi xulosalarga olib keladi.

Birinchidan, bo‘ lajak tarjimonning kasbiy-yo‘ naltirilgan muloqot kompetensiyasi oltita komponentdan iborat: lingvistik-diskursiv, madaniyatlararo, kasbiy-terminologik, interaktiv-mediativ, strategik-refleksiv va deontologik-etik. Ular orasida oxirgi ikki komponent tarjimonni til biluvchi shaxsdan kasbiy vositachiga ajratib turadi, biroq an’anaviy ta’limda eng kam metodik qo‘ llab-quvvatlanadi.

Ikkinchidan, TESOL metodikasining yettita tamoyili — kommunikativ yo‘ naltirilganlik, autentiklik, o‘ quvchi markazlilik, topshiriq asosidagi ta’lim, interaktivlik va hamkorlik, skaffolding hamda formativ baholash — tarjimon tayyorlashga to‘ g‘ ridan-to‘ g‘ ri ko‘ chirish yo‘ li bilan emas, maqsadga muvofiq moslashtirish orqali tatbiq etiladi.

Uchinchidan, ushbu tamoyillar asosida oltita pedagogik mexanizm asoslandi: kommunikativ vaziyatni modellashtirish, topshiriq asosidagi ta’lim, skaffolding va mustaqillikni bosqichma-bosqich oshirish, hamkorlikdagi loyiha ishi, konstruktiv qayta aloqa va xato tahlili hamda refleksiv amaliyot. Ular orasida kommunikativ vaziyatni modellashtirish eng keng qamrovga ega bo‘ lib, tizimning markaziy bo‘ g‘ ini hisoblanadi.

To‘ rtinchidan, mexanizmlar bir vaqtda emas, yo‘ naltiruvchi-diagnostik, nazorat ostidagi mashq, loyihaviy-amaliy va refleksiv-baholovchi bosqichlar ketma-ketligida joriy etilishi lozim; bosqichlarni almashtirish talabaning kasbiy o‘ ziga ishonchiga salbiy ta’sir ko‘ rsatadi.

Beshinchidan, TESOL metodikasini tatbiq etishning chegaralari mavjud: til o‘ qitishda xato o‘ zlashtirishning tabiiy bosqichi sanaladi, tarjimonlik faoliyatida esa u bevosita kommunikativ oqibatga olib keladi. Shu bois qayta aloqa va xato tahlili mexanizmi tarjimon tayyorlashda qat’iyroq va tizimliroq qo‘ llanilishi kerak.

Amaliy tavsiyalar: (a) tarjimonlik yo‘ nalishi o‘ quv dasturlariga kommunikativ vaziyat simulyatsiyasini muntazam amaliyot shakli sifatida kiritish; (b) etik dilemma vaziyatlarini simulyatsiya topshiriqlariga ataylab joylashtirish; (v) video yozuv asosidagi tahlil va o‘ zaro baholashni baholash tizimining doimiy elementiga aylantirish; (g) talabaning ixtisoslashuv sohasi bo‘ yicha individual terminologik bazasini portfolio doirasida to‘ playdigan tartib joriy etish.

Tadqiqot istiqbollari taklif etilgan mexanizmlar tizimini tajriba-sinov yo‘ li bilan tekshirish, kompetensiya darajalarini o‘ lchash uchun diagnostik metodikani ishlab chiqish hamda mexanizmlarning sinxron tarjima va maxsus sohalarga ixtisoslashgan tayyorgarlikdagi o‘ ziga xosligini o‘ rganish bilan bog‘ liq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘ YXATI

1. Hymes D. On Communicative Competence // Sociolinguistics / Eds. J. B. Pride, J. Holmes. – Harmondsworth: Penguin, 1972. – P. 269–293.

2. Canale M., Swain M. Theoretical Bases of Communicative Approaches to Second Language Teaching and Testing // Applied Linguistics. – 1980. – Vol. 1, No. 1. – P. 1–47.

3. Bachman L. F. Fundamental Considerations in Language Testing. – Oxford: Oxford University Press, 1990. – 408 p.

4. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Companion Volume. – Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2020. – 278 p.

5. PACTE Group. Building a Translation Competence Model // Triangulating Translation / Ed. F. Alves. – Amsterdam: John Benjamins, 2003. – P. 43–66.

6. EMT Competence Framework 2022. – Brussels: European Master’s in Translation, European Commission, 2022.

7. Kiraly D. A Social Constructivist Approach to Translator Education. – Manchester: St. Jerome Publishing, 2000. – 207 p.

8. Richards J. C., Rodgers T. S. Approaches and Methods in Language Teaching. 3rd ed. – Cambridge: Cambridge University Press, 2014. – 410 p.

9. Ellis R. Task-Based Language Learning and Teaching. – Oxford: Oxford University Press, 2003. – 387 p.

10. Willis J. A Framework for Task-Based Learning. – Harlow: Longman, 1996. – 183 p.

11. Nunan D. Task-Based Language Teaching. – Cambridge: Cambridge University Press, 2004. – 222 p.

12. Schön D. A. The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action. – New York: Basic Books, 1983. – 374 p.

13. Byram M. Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence. – Clevedon: Multilingual Matters, 1997. – 124 p.

14. Vygotsky L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978. – 159 p.

15. Wood D., Bruner J. S., Ross G. The Role of Tutoring in Problem Solving // Journal of Child Psychology and Psychiatry. – 1976. – Vol. 17, No. 2. – P. 89–100.

16. Pöchhacker F. Introducing Interpreting Studies. 2nd ed. – London; New York: Routledge, 2016. – 280 p.

REFERENCES

1. Hymes D. On Communicative Competence. Sociolinguistics. Eds. J. B. Pride, J. Holmes. Harmondsworth, Penguin, 1972, pp. 269–293.

2. Canale M., Swain M. Theoretical Bases of Communicative Approaches to Second Language Teaching and Testing. Applied Linguistics, 1980, vol. 1, no. 1, pp. 1–47.

3. Bachman L. F. Fundamental Considerations in Language Testing. Oxford, Oxford University Press, 1990. 408 p.

4. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Companion Volume. Strasbourg, Council of Europe Publishing, 2020. 278 p.

5. PACTE Group. Building a Translation Competence Model. Triangulating Translation. Ed. F. Alves. Amsterdam, John Benjamins, 2003, pp. 43–66.

6. EMT Competence Framework 2022. Brussels, European Master's in Translation, European Commission, 2022.

7. Kiraly D. A Social Constructivist Approach to Translator Education. Manchester, St. Jerome Publishing, 2000. 207 p.

8. Richards J. C., Rodgers T. S. Approaches and Methods in Language Teaching. 3rd ed. Cambridge, Cambridge University Press, 2014. 410 p.

9. Ellis R. Task-Based Language Learning and Teaching. Oxford, Oxford University Press, 2003. 387 p.

10. Willis J. A Framework for Task-Based Learning. Harlow, Longman, 1996. 183 p.

11. Nunan D. Task-Based Language Teaching. Cambridge, Cambridge University Press, 2004. 222 p.

12. Schön D. A. The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action. New York, Basic Books, 1983. 374 p.

13. Byram M. Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence. Clevedon, Multilingual Matters, 1997. 124 p.

14. Vygotsky L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge, MA, Harvard University Press, 1978. 159 p.

15. Wood D., Bruner J. S., Ross G. The Role of Tutoring in Problem Solving. Journal of Child Psychology and Psychiatry, 1976, vol. 17, no. 2, pp. 89–100.

16. Pöchhacker F. Introducing Interpreting Studies. 2nd ed. London, New York, Routledge, 2016. 280 p.